

ПАЭЗИЯ М. БАГДАНОВІЧА І ДЗІМЧА ДЭБЕЛЯНАВА: ТЫПАЛАГІЧНЫЯ СЫХОДЖАННІ

Адным з аспектаў параўнальна-гістарычнага літаратуразнаўства з'яўляецца вызначэнне тыпалагічных сыходжанняў мастацкай творчасці прадстаўнікоў розных краін. У сусветнай літаратуры дзейнічаюць агульныя заканамернасці ў распрацоўцы сюжэтаў, вобразаў, паэтычных сродкаў, формаў мастацкага ўяўлення, жанраў, індывідуальнага стылю і г.д. Таму невыпадкова ўзнікае патрэба правесці тыпалагічныя аналогіі, сыходжання і адрозненні пры супастаўленні творчасці іншанацыянальных паэтаў і пісьменнікаў.

Мэтай дадзенай працы з'яўляецца спроба разгледзець тыпалагічныя сыходжання творчасці двух паэтаў: Максіма Багдановіча як прадстаўніка беларускага народа і балгарскага паэта-сімваліста Дзімча Дэбелянава.

Беларусь і Балгарыю аб'ядноўвае шмат з'яў, у тым ліку і агульныя тэндэнцыі развіцця літаратуры ў пэўны перыяд, у прыватнасці – у пачатку ХХ стагоддзя, калі шырокае распаўсюджанне атрымаў сімвалізм і прадчуваннем змен пранікалася творчасць усіх больш-менш значных паэтаў.

У адзначаны перыяд і балгарскія, і беларускія паэты абаліраліся на вопыт французскіх, нямецкіх і рускіх сімвалістаў канца ХІХ – пачатку ХХ стагоддзяў. Аднак у славянскіх творцаў усё ж не было рэзкага разрыву з рэалістычнымі і рамантычнымі традыцыямі, як у заходнееўрапейскіх мастакоў. У іх творах пераважала рэалістычнасць, канкрэтная вобразнасць (нават пры адлюстраванні ідэалізаванага свету), значная ўвага надавалася псіхалагічнай характарыстыцы чалавека, стану лірычнага героя. Такі падыход быў абумоўлены запаволенасцю развіцця ранняй нацыянальнай літаратуры (балгарскай і беларускай), калі палітычныя абставіны і залежнае становішча ад іншых краін (Беларусі ад Расіі або Польшчы, Балгарыі ад асманскай Турцыі) не дазволілі прыкнунць да агульнаеўрапейскага літаратурнага працэсу. Таму з атрыманнем нацыянальнай незалежнасці, прызнаннем свабоднага развіцця самабытнай культуры ў мастакоў слова з'явілася жаданне нібы нагнаць упушчанае, каб паставіць айчыны літаратурны працэс нараўне з сусветным. Менавіта ў славянскіх паэтаў, творчасць якіх прыходзіцца на мяжу стагоддзяў, можна знайсці характэрныя спалучэнні фальклорна-рамантычнага складу і новых павеваў мадэрнізму.

Росквіт таленту і М. Багдановіча, і Д. Дэбелянава выпаў на самыя супярэчлівыя, але вельмі ярскія гады развіцця літаратуры. Жывыя і

чульня на ўсе праявы жыцця, паэты імкнуліся да ўспрыняцця перадавых эстэтычных прынцыпаў, сусветнага літаратурнага працэсу. Жаданне прыняць самыя новыя еўрапейскія ўяўленні і прыстасаваць іх да роднай культуры дало магчымасць паэтам выявіць найбольш поўна сваё светаадчуванне, унутраны настрой душы.

На хвалі захаплення новымі плынямі сусветнай паэзіі М. Багдановіч і Д. Дзюбелянаў праявілі цікавасць да французскага сімвалізму, які для іх быў зыходным пунктам на шляху да асабістага, толькі ім уласцівага стылю творчасці.

Тыпалагічныя сыходжанні беларускага і балгарскага паэтаў у адносінах да французскай літаратуры вызначаюцца іх захапленнем перш за ўсё паэтыкай П. Верлена, творчасць якога вылучаецца незвычайным паэтычным майстэрствам, дасканаласцю вершаваных формаў. Імкненне да гарманічнай гукавой арганізацыі, рытмічная выразнасць, тонкасць і музычнасць вершаў, разнастайнасць і плаўнасць рытму, пастаяннае адточванне паэтычных формаў – усё гэта стала пабуджалнай прычынай звароту абодвух аўтараў да творчасці П. Верлена.

Аб'ядноўвае славянскіх паэтаў тое, што ва ўласнай лірыцы яны спрабавалі ўзнавіць пэўныя верленаўскія матывы: няспешны спавадальны роздум аб жыцці, чалавеку, прыродзе, мастацтве, сузіральны погляд на рэчаіснасць. Яны абодва захапляліся пластыкай сімвалістычнай вобразнасці П. Верлена, багаццем сэнсавых нюансаў, а таксама падхапілі яго прынцып “Музыкі перш за ўсё!” (М. Багдановіч нават зрабіў гэты выраз эпіграфам да свайго верша “Маёвая песня” [1, с. 75]).

У прыватнасці, можна заўважыць зварот да цыкла вершаў П. Верлена “Мудрасць” (Sagesse). М. Багдановіч пераклаў верш IV часткі III і змясціў яго без назвы (як і ў французскага паэта): “Ціхі і сіні блішча над хатай...” [1, с. 170]. У вершы знешні свет не мае руху, барацьбы, актыўнасці: неба вельмі спакойнае, званы ледзь гудуць, птушка сумна пяе і г.д. Жыццё спакойнае, павольнае, гукі горада мірныя. Але ж непрыкметна ў душы нараджаецца пытанне: “Горка наведай, што жа зрабіў ты / З дзён маладых?” [1, с. 170]. Тут адчуваецца філасофскі роздум паэта пра сэнс жыцця, выкліканы цяжкімі жыццёвымі абставінамі.

Д. Дзюбелянаў выкарыстоўвае тых ж матывы верленаўскага зборніка ў сваім цыкле “Под сурдинка” [4, с. 74], які сведчыць пра блізкасць паэмацыйнальнасці і вобразнасці да першай часткі “Мудрасці” П. Верлена. У адным з вершаў балгарскі паэт не толькі спамінае французскага сімваліста, але і выкарыстоўвае мову арыгінала:

То сякаш горко заплена,
Далече в глѣхналия лес,

Зв’яні душата на Verlain’a

“dis gu’as-tu fais de ta jeunesse!” [4, с. 75].

Беларускі і балгарскі паэты суправаджалі многія свае вершы эпиграфамі, узятымі з паэзіі французскіх сімвалістаў: П. Верлена, Сюлі-Прудома – М. Багдановіч; Ш. Бадлера, Ф. Жама, Ж. Марэса, А. Самена – Д. Дзэбелянаў. Можна адзначыць, што эпиграфы былі своеасаблівай падказкай саміх паэтаў на тое, пад чым уплывам ствараўся той ці іншы верш. М. Багдановіч, напрыклад, перад сваім самым вядомым “Рамансам” (“Зорка Венера ўзышла над зямлёю”) змясціў словы з лірыкі Сюлі-Прудома [1, с. 77], дзе пераклікаюцца “каханне” і “зорка”.

Творчыя сыходжанні абодвух славянскіх паэтаў можна знайсці і ў іх адносінах да рускай літаратуры. Напраклад, адчуванне ў ранняй творчасці матываў лірыкі Ф. Цютчава і А. Фета, а пазней А. Блока. Апошні быў асабліва блізкі Д. Дзэбелянаву адностраваннем мінулых пачуццяў. Матывы настальгіі, мары аб цішыні і спакоі свайго старога дома, ад якога адарвала жыццё, праходзяць праз многія вершы славянскага творцы. Таму невыпадкова балгарскія літаратуразнаўцы называюць Дзімча Дзэбелянава “паэтам успамінаў”. Вобразы, якія паўстаюць у плыні ўспамінаў, ператвараюцца ў жывыя сімвалы яго лірыкі і дапамагаюць знайсці прытулак для яго шматпакутнай душы. Разнастайныя праявы памяці даюць магчымасць паэту ацаніць сябе і знайсці выйсце са становішча, якое зневажае годнасць чалавека (вершы «Помниш ли, помниш ли тихия двор...» [4, с. 72], «Да се завърнеш в башинага къща...» [4, с. 71] і г.д.).

М. Багдановіч і А. Блока збліжае пошук шляхоў пераадолення чалавечай адзіноты, ізаляванасці, шляхоў злучэння асабовага светаўспрымання з нечым агульным, сусветным. Паказальны ў гэтым плане верш “Шмат у нашым жыцці ёсць дарог...” [1, с. 134]. Тут супрацьстаўленне сэнсавых слоў і выказаў “мы сайдзёмся, спаткаемся там” і “адзінока ішла... паспяшаліся так” сведчаць пра імкненне пераканаць людзей, каб ядналися.

Уплыў А. Блока на выбар сюжэтнай тэматыкі М. Багдановіча адчуваецца ў вершы “Дзве смерці” [1, с. 103], дзе паўстае тэма самагубства чалавека, даведзенага да адчаю. Кароткі, але канкрэтны эпиграф да верша матывуе ўзнікненне сюжэта: “Учора на Мяшчанскай вул., д. № 17, атруцілася сінільным квасам І. Іванова. Прычыны самагубства невядомы” [1, с. 103]. Гэтая спасылка дазваляе суаднесці верш беларускага мастака непасрэдна з блокаўскім «Из газет», дзе адкрыта не гаворыцца аб прычыне самагубства, але ў падтэксце адчуваецца душэўны боль і адчай жанчыны: “Мама не могла...” [2, с. 83].

Уплыў рускай і заходнееўрапейскай літаратуры на беларускага і балгарскага паэтаў відавочны. Але трэба зазначыць, што, пераняўшы ўсё лепшае з лірыкі П. Верлена, А. Блока і іншых мастакоў слова, кожны знайшоў і свой набор выяўленчых сродкаў, свой асабовы стыль.

Агульнасць некаторых тэм, сюжэтаў, вобразаў у лірыцы М. Багдановіча і Д. Дэбелянава абумоўлена таксама і тым, што абодва паэты стваралі ў адну эпоху – пачатку ХХ стагоддзя. Нестабільны як ў эмацыйным, так і ў сацыяльным плане час нараджаў шмат супярэчнасцяў у свядомасці людзей. І гэта знайшло адлюстраванне ў паэзіі.

Пра тэматычныя сыходжанні М. Багдановіча і балгарскіх паэтаў разважае Сімяон Уладзіміраў у артыкуле “Двойният живот на Максим Богданович” [3, с. 7]. Ён находзіць шмат агульнага ў паэтычным складзе беларускага класіка з некаторымі балгарскімі паэтамі, у прыватнасці, з Д. Дэбелянавым, які ўспрымаўся ў балгарскім літаратуразнаўстве “як адзін з самых пяшчотных і сардэчных лірыкаў” [5, с. 284].

Лірыка Д. Дэбелянава – гэта адзінства складаных дысанансаў: вера і нявер’е, мара і незадаволенасць рэчаіснасцю, ідэал і проза жыцця; гэта адлюстраванне пакутлівых духоўных пошукаў, канфлікту паэта з жыццём, аб чым, напрыклад, сведчыць верш “Черна песен” (Чорная песня).

Аз умирам и светно се раждам
разнолика, нестройна душа,
през дена неуморно изграждам,
през ношта без пощада руша [4, с. 33].

(Я паміраю і святло нараджаюся – / разнатварная, нязграбная душа, / удзень нястомна буду, / уноч бяз літасці разбураю – Падрадковы пераклад наш. – Т.Ж.).

Напэўна, пачуццё разрыву з бязрадаснай рэчаіснасцю, пакуты ад трагічных прадчуванняў былі абумоўлены агульным настроем грамадства, калі на злome эпох у літаратуры незвычайна абвастрылася адчуванне плыннасці часу, чалавечай асуджанасці перад “канцом веку”. Тэма драматызму чалавечага жыцця аб’ядноўвае абодвух славянскіх паэтаў. У М. Багдановіча яна паўстае як вынік асабістага лёсу – раннім разуменнем асуджанасці перад невылечнай хваробай. У Д. Дэбелянава – як вынік немагчымасці ажыццявіць свае духоўныя парывы ва ўмовах тагачаснай рэчаіснасці, якая не адпавядала ўзнёсламу складу характара і настрою паэта.

Абставіны жыцця ў сукупнасці з захапленнем сімвалізмам абумовілі з’яўленне ў лірыцы паэтаў агульнай для іх тэмы смерці. Элегічнасць стала адным з самых характэрных момантаў паэзіі Д. Дэбелянава, але вобраз смерці ўзнікае хутчэй не праз песімістычныя адносіны да

рэчаіснасці, а пад уплывам асобных перажыванняў, ад невырашальнага канфлікта самага паэта з сучаснасцю. Лірыка Д. Дэбелянава адлюстроўвае складаны, пакутлівы духоўны свет мастака, які імкнецца знайсці царства жаданай мары, але павінен весці нікчэмнае існаванне мелкага чыноўніка.

М. Багдановіч па-іншаму абмалёўвае вобраз смерці. Паэт пратэстуе супраць смерці, успрымае яе як страшэнную несправядлівасць, калі ў небыцці знікае чалавек з яго унікальным светаадчуваннем, непаўторнасцю думак і пачуццяў. Нават сярод разважанняў пра непазбежнасць смерці прасочваецца думка пра значнасць чалавечага жыцця:

Жывеш не вечна чалавек, –

Перажыві ж у момант век! [1, с. 121].

Вялікае распаўсюджанне ў сімвалістычнай паэзіі пачатку ХХ стагоддзя набыла урбаністычная тэма. Яна таксама выразна прадстаўлена і ў творчасці названых паэтаў.

Пры распрацоўцы вобраза горада абодва мастакі адчулі пэўны ўплыў А. Блока, але змаглі знайсці потым свае непаўторныя выяўленчыя сродкі, якія больш за ўсё адлюстроўвалі іх успрыманне, душэўны настрой. Так, у Д. Дэбелянава асабліва вылучаецца верш “Спі градът” (Горад спі). У ім супрацьстаўленне душэўных парываў паэта і рэчаіснасці набывае найбольшую канцэнтрацыю. Аўтар у моцных паэмацыйнальнасці вобразах увасабляе перажыванні ад гарадской беспрытульнасці, пануючага ў сталіцы адчужэння, перадае пратэст нявольнага начнога пакутніка.

Спі градът в безшумните тъми,

на нощта неверна верен син,

бродя аз бездомен и самин

а дъждът ръми, ръми, ръми... [4, с. 49].

(*Спіць горад у бяшумнай цемры, / начы нявернай верны сын, / вандрую я бяздоменны і адзін – / а дождж імжыць, імжыць, імжыць... – Падрадкавы пераклад наш. – Т.Ж.*)

У апошніх словах “*ръми, ръми, ръми*” найбольш яркава падкрэсліваецца беспрытульнасць і нават нейкая безнадзейнасць лірычнага героя.

Тую ж беспрытульнасць і нуду мы бачым у апісанні горада М. Багдановічам. Паэт шкадуе, што ў горадзе “*няма прастора дзеля прыроды буйных сіл*”, ён варожы да “*палёў, лясоў, капацоў, магіл*” [1, с. 99]. Прадметнасць і насычанасць вулічных краявідаў узмацняюць адзіноту і робяць горад змрочным.

Па-рознаму, арыгінальна паэты знаходзяць магчымасць вызвалення ад улады горада. М. Багдановіч бычыць яго ў зліцці з прыродай, якая ўрываецца на вуліцы “*дзікім хмелем*” “*сп’яналай мяцелі*”, “*гулянкай*”

міфічнага пана Падвєя [1, с. 100]. Тут можна адчуць водгукі блокаўскіх “снежных” сімвалаў. Але ж М. Багдановіч падае іх пры дапамозе беларускай міфалогіі, родных фальклорных вобразаў. Гэтая асаблівасць адводзіць увагу сацыяльна-гістарычнага асэнсавання тэмы ў бок спакушальных “чароўных прынад” [1, с. 97] горада.

Д. Дэбелянаў ад гарадскога бяздушша і адчужанасці паглыбляецца ў свет успамінаў, якія надае гораду рамантычнае святло, што ідзе ад дзяцінства з яго яркавымі вобразамі роднага дома. Таму кантрастна гучаць радкі, якія малююць рэальнае становішча героя, з тымі радкамі, дзе адлюстраваны пакутлівыя, але прыемныя успаміны.

Образът на милото дете,
нявга озарило моя праг,
в спомени възкръсва – чист и драг –
и скръбта расте, расте, расте... [4, с. 49].

(*Вобраз мілага дзіцяці / калісьці асвяціў мой парог, / ва ўспамінах уваскрэс – чысты і драгі – / і туга расце, расце, расце... – Падрадкавы пераклад наш. – Т.Ж.*)

Такім чынам, М. Багдановіч і Д. Дэбелянаў, зведаўшы пэўныя ўплывы заходнееўрапейскай і рускай літаратур ў распрацоўцы сімвалістычных вобразаў, судносячы запазычанае з уласнымі эстэтычнымі поглядамі, стварылі кожны сваю непаўторную сістэму паэтыкі з улікам нацыянальных асаблівасцяў. У абодвух паэтаў сімволіка далёкая ад наўмыснасці, абстрактнай невыразнасці, туманнага іншасказання. У іх творчасці адчуваецца зямная сіла пачуццяў і слоў, а за сімваламі стаяць канкрэтныя радасць і нуда, каханне і боль, жыццё і пакуты.

Літаратура

1. *Багдановіч, Максім*. Поўны збор твораў: у 3 т. Т. I: Вершы, паэмы, пераклады, наслідаванні, чарнавыя накіды / Максім Багдановіч. – Мн.: Паўка і тэхніка, 1992. – 752 с.
2. *Блок, А.* Избранные сочинения / А. Блок, В. Маяковский, С. Есенин / редкол.: Г. Беленький и др.; вступ. ст., сост. О. Смолы. / А. Блок. – М.: Худож. лит., 1991. – 702 с.
3. *Владимиров, Симеон*. Двойният живот на Максим Богданович / Максим Богданович. Златни струни / Симеон Владимиров. – София, 1984.
4. *Дебелянов, Димчо*. Лирика / Съставител Тончо Жечев / Димчо Дебелянов. – Велико Търново: изд. «Слово», 2000. – 157 с.
5. *Зарев, Пантелей*. Панорама болгарской литературы: в 2 т. Т. I. / Пантелей Зарев. – М.: Прогресс, 1976. – 358 с.
6. *Хаджикосев, Симеон*. Българският символизъм / Симеон Хаджикосев. – София: Български писател, 1979. – 165 с.